

Anita Grandjean
Christopher Houghton
Marc Desaulles

OD HIBERNIJE DO GLOBALIZACIJE*

Ka duhovnoznanstvenom razumijevanju savremenih ekonomskih zbivanja

Unamjeri da promoviraju asocijativnu ekonomiju više formalno, godine 1998. autori su registrirali gornji logo, prvobitno vlasništvo Associative Economics Association, neprofitabilne organizacije sa sjedištem u Švicarskoj. Također, iste je godine ustanovljen fond, s ciljem promoviranja ovog rada u svijetu. Ova proširenja bila su zami-

*(Ovaj je članak nastao iz tekuće saradnje autora u istraživanju doprinosa Rudolfa Štajnera savremenom ekonomskom životu. Iako tek pokušaj, predstavljen u aforističkom stilu, isti je odgovor na glavna pitanja našega vremena, podijeljen sa čitaocima u nadi da će potaknuti šire istraživanje i raspravu o ovoj temi.

Ovaj članak također daje osnovu za seriju konferencija o asocijativnoj ekonomiji koje su održane, tokom oktobra i novembra 1999., u SAD, Engleskoj i Švicarskoj. Detalji na: www.associative-economics.com ; e-mail: chb@associative-economics.com.

šljena kao dodaci već postojećem Associative Economics Networku i stalnoj Associative Economics Research Conference.

Od Hibernije do globalizacije

Rudolf Štajner je jedanput rekao¹ da se ekonomski život odnosi naspram kulture kao ljuska prema jezgri koja je unutra. Njegovi obrisi zrcale crte kulturnog života kojemu on pripada. Prema tome, možemo zamisliti da ekonomski život nije suprotnost ili zasebna oblast, već je reflektor ili ogledalo kulturnog života. Ulašteno ogledalo, posrebrejeno propisno pozada, bolje služi da se vidi stvarnost naših života – iako tek u odraženom obliku.

Ništa nas ne sprečava, naravno, da se na ovakav način postavimo prema ogledalu; još manje, ako volimo ono što vidimo u njemu. Ali, tek je nekolicina ljudi danas zadovoljna načinom na koji se ekonomski život razvija; većinu brine ono što vide u ogledalu. Očito je zaludnim da krivimo ogledalo za neželjeni pravac koji moderni ekonomski život sve više uzima. Još manje ima smisla čekati da nam ogledalo dadne lijek ili da se ono samo promijeni. Prvo moramo prepoznati da ekonomski život tek odražava konkretne akcije ljudskih bića, iako uopćeno. Stoga, početna tačka promjena nalazi se u izmijenjenim akcijama ljudi, osobito u vezi sa iživljavanjem tih akcija na ekonomskom planu.

Ova nam situacija ukazuje na dva zadatka. Prvo, da poboljšamo kvalitet ogledala, što daje ekonomskom životu strukturu koja mu omogućava da, što je moguće vjernije, ispunjava svoju odražavajuću ulogu. Drugo, da razmotrimo šta postaju naše odražene namjere, naše odluke i naše akcije. Drugim riječima, to je da stvorimo za sebe onakav odraz sa kojim ćemo biti zadovoljni.

¹ Istina je da se ekonomski život nekog vremena i duhovni život istog vremena jednako odnose, kao jezgra naspram njezine ljuske; ekonomski život jeste redovito ljuska što ju je duhovni život odbacio. Rudolf Steiner, u *Economist*, New Economy Publications, Canterbury, Engleska, str. 83.

Nema opravdanja

Etički individualizam – izraz Rudolfa Štajnera za sposobnost ljudskog bića da iz samoga sebe iznese svjež moralni sadržaj² – zasnovan je na temelju slobodnog djelovanja odgovornog pojedinca. Gledajući na ekonomski život današnjice, ovo znači da ako je netko voljan preuzeti odgovornost – što znači, da postane izvorom korisnog utjecaja – on si otklanja dvije moćne isprike za nečinjenje: jednu, koja se odnosi na snage tržišta te drugu, što se odnosi na nevidljive utjecaje grupa za pritiske.

Ako je netko opčinjen jednom od ovih isprika, put koji vodi iznad preovladavajućeg cilja ostaje sakriven od pogleda. Ovim se ne kaže da takve stvari nisu realne, već da one ne nadilaze – jer to ne mogu – potencijal za etički individualizam. Ovaj je potencijal nerazoriv, ali ga samo pojedinac može aktivirati. Garancije ne postoje da će pojedinac zasnovati svoje ponašanje na etičkom individualizmu. Jer, do stepena do kojeg mi u našem vremenu nismo na ovom putu, do tog stepena – ne iz samih sebe – snage tržišta i utjecaji nevidljivih grupa imaju svoj uneređujući i paralizirajući efekat na ljudske akcije.

Kada se radi o snagama tržišta, tu se susrećemo sa apstrakcijom. Kao takve, tržišne snage nemaju svoj vlastiti život, ali ideja o njima može nas odvesti do mišljenja da ga one imaju i do vjerovanja da naše vlastite akcije, stoga, jesu bez konsekvenci. Tako slika nevidljive ruke, – koja čini da pojedinačni čini individualitet jesu nekakav socijalni zbir – izazivačka je i zavodnička, jer dopušta da shvatimo – ili mi samo tako mislimo – kako ekonomija radi. Onog prihvatljivog tu je puno, ali to je tek poziv da oblasti naših voljnih snaga ne načinimo svjesnom. Ovo sve utječe na slabljenje čovjekovog osjećaja odgovornosti. To, kao apstraktna ideja, izgleda moćno, ali je kao objašnjenje stvarnosti neuvjerljivo jer se time navlači veo preko prave prirode ekonomskog života.

Ovo nas sprečava da vidimo – ili da poželimo vidjeti – da ekonomski život nadasve jeste, kako pojedinac izražava svoje još objedinjene snage

² Glava XII, “The Philosophy of Freedom”, Rudolf Steiner Press, 1970. (Prevedeno na srpskohrvatski jezik tridesetih godina dvadesetog stoljeća, pod naslovom “Filozofija slobode”, Jugoslovenska antroposofoska izdavačka zadruga. – Prev.)

volje – u kojima počiva njegova sudbina – u zajednici sa drugima, bez brisanja svojih osobnosti naspram zajednice, ili bez da se brani od duhovne štete koju mu može načiniti okolina, u značenju cjelokupnog ljudskog roda.

Upravo kao što ideja o tržišnim snagama može imati utjecaja na mnoge ljude, čineći da vjeruju da se njihove vlastite akcije broje kao jedno ništa, isto tako ideja o tajnim bratstvima, ložama, zavjereničkim bankarima i tako dalje može ih voditi da izbjegavaju kuražne akcije, da se ne bi suprotstavljali njihovim pakosnim namjerama i, zatim, patili zbog posljedica. Onoliko koliko su povezana sa takvim stvarima, kao što su tržišne manipulacije, bankarske tehnike, novčano poslovanje, toliko djelovanja ovih nevidljivih grupa imaju udjela na finansijskom polju. Međutim, u njihovom finansijskom aspektu, ogledalo ekonomskog života naročito je precizno. Oblast finansija treba da bude promišljena i promišljena vrlo precizno. Ono što ona odražava jeste izvan naše normalne svjesnosti, i razumjeti ovo reflektovanje znači postati svjesnim djelovanja naših voljnih snaga. Ali baš zbog njihove jasne prirode, finansijski fenomeni rado prizivaju spekulacije, recimo, o djelima i namjerama drugih. To sve jeste isuviše lagano za sagledati (ili, netko misleći da sagledava), tu tekuću zlobu.

Ovo iskustvo može biti čak više obeshrabrujuće nego vjerovanje u snage tržišta. Vjera u tržišne snage znači neprepoznavanje izražaja ljudske volje kao istinske prirode ekonomskog života a, vjera u zlobne aktivnosti daje takvim aktivnostima snagu u ljudskim poslovima, koju one inače nemaju.

Na taj način, u kombinaciji, tržišne snage i tajnoviti problematični potezi mogu spriječiti prepoznavanje stvarne prirode ekonomskog života, osiguravajući ispriku za nečinjenje nečega iz duha etičkog individualizma. Ovo dovodi do stvaranja vakuuma u koji snage što se protive ljudskome zdravom razvoju mogu prodrijeti. Ukratko, iako se ne može poreći objašnjenje o djelovanju snaga tržišta i njihova manipulativnost, one nemaju nikakvog efekta ukoliko ih i sve dok ih ne “usisamo” u naše živote.

Ljudska misterijska drama

U ovom smislu savremeni ekonomski život golema je misterijska drama cjelokupnog svijeta i cijelog čovječanstva. Na prvom mjestu tu se ne radi o inflaciji, novčanoj emisiji, odvojenim bankarskim fondovima, nezaposlenosti, kamatnim stopama i protoku sumnjivog novca. Ovo su sekundarne pojave ljudski spoljašnji aspekt uči se da zaokruži svoje voljne snage. Ako želimo da razumijemo ove stvari i, još važnije, ako želimo uvesti red u moderni ekonomski život, onda ne možemo a da ne razumijemo njihov misterijski aspekt.

Vrativši se ogledalu, to znači da treba učiti da se suočimo sa slikom koju ono odražava, da bismo se, u odnosu na druge, probudili u svojim voljnim snagama. Na isti način kao što mozak, nalazeći se u okvirima života, osigurava instrument za ljudski duh da ovaj sam bude sebe svjestan, tako ekonomski život i njegov sadržaj u računovodstvu – što će reći novac, postajući knjigovodstvo – jeste instrument koji nas osposobljava da postanemo socijalno svjesni. Računovodstvo je također blizu smrti sa socijalne tačke gledišta, ali to je ono što nam daje da bivamo svjesni našeg odnosa sa drugim, našeg udjela u partnerstvu i našeg doprinosa ljudskom razvoju na Zemlji. Ovo je ta neizgovorljiva svrha koju novac ima danas. On je posrednik preko kojega se ogromne različitosti ljudskih sudbina opet susreću, prelazeći iz kulturne i političke različitosti u kontekstu odvojenih ekonomija do kulturne i političke različitosti u kontekstu jedinstvene svjetske ekonomije. Nepotrebno je podvući da je ovo u izravnoj suprotnosti sa danas narastajućim osjećanjem jednog svjetskog kulturno-političkog cilja, porođenog iz okova svjetske ekonomije.

Ovo zarobljeništvo sasma je realno, no mi trebamo biti pažljivi da odmah naglo ne reagiramo, kao što mnogi čine kada govore o globalizaciji kao o procesu koji nam se dešava. Prvo trebamo osmotriti jedan alternativni teren, zajedno s onim šta treba uraditi da bismo takav teren, u praktičnom smislu, stvorili. U takvom jednom poduzeću ne može postojati pitanje o zaboravljanju onoga što već postoji.

Ako ovo ne uradimo, činimo da je naša startna tačka jedan korak udaljenija od osnove našeg vlastitog bića, i zato neefikasna. Ovo nije samo slučaj kod objašnjenja tržišnih snaga, zasnovanog tek na djelimičnom

posmatranju, već isto tako kod objašnjenja zluradih namjera nevidljivih aktera. U ovakvim stvarima vrlo je važno samo biti konkretan, u posmatračkom i ljudskom značenju te riječi. Ostajući po strani, riskira se da se pretpostavlja ono što treba biti direktno zamijećeno, te da se naspram individualnih ljudskih bića odnosimo na način koji je nerealan i provokativan. Čovjek, također, treba imati na umu, da se ma koliko snažan utjecaj tih grupa bio, na kraju dana nalazi pred dvostrukim izazovom. Prvo, čovjek treba izbjegavati požurivanje sebe na putu na kojem bi volio i druge vidjeti. Drugo, čovjek bi trebao djelati na takav način da on postaje sa drugima stvaralac takvog društva u kojem on drži druge odgovornima za ono što nije učinjeno.

Dvije opasnosti

Čovjek bi, također, trebao predlagati konkretne alternative za postojeće finansijske institucije, a ti prijedlozi trebali bi imati odliku daljnjeg evoluiranja, a ne da se uklanjaju postojeći finansijski aranžmani, kombinujući kontinuitet društvenog uređenja sa stvarnim promjenama. Naprimjer, šta treba biti stavljeno na mjesto sadašnjih bankarskih metoda, monetarne emisije, podizanja kredita? Čovjek treba, da bi tu nešto učinio, jasnu sliku takozvane globalne finansijske arhitekture, prakticirajući otvoreno finansijsko poslovanje.

Bez jasnog pojma o pravoj strukturi svjetske ekonomije, i bez otvorenog poslovanja novcem, čovjek niti može jasno zagledati u oblast finansija, niti ima način da stvori pogodnu alternativu preovlađujućem primjeru. Govoreći konkretno, sve ovo znači da se ima učiti kako raditi sa svojim voljnim snagama, bez da se biva zaveden djelimičnim objašnjenjima ekonomskog života, ili odvodi u tajnovitost i sektaško ponašanje. Inače, čovjek će biti u nemogućnosti da utječe na izmjenu događaja, bivajući nesposoban da izbjegne dvostruku zamku koja čeka nesmotrene, kao Scila tumačenja tržišnih zakona, i kao Haribda tajnovitog i manipulativnog ponašanja.

Udvojeni put Hibernije

Kako duhovna nauka može doprinijeti uspješnijem zanimanju za ovakve ciljeve? Kakav model, ili sliku, ona nudi čovjeku, tako da on može prepoznati stvarnu prirodu ekonomskog života i, svojim vlastitim akcijama, raditi na reformiranju moderne ekonomije u ono nalik toj stvarnoj prirodi?

Takoreći, sugerirajući protivnu sliku, ili protivotrov, objedinjenom efektu tržišnih ideja i ekonomskih manipulacija, Rudolf Štajner daje opis jednog moćnog doživljaja iz drevnih vremena. Tokom 1923. i 1924. godine on je govorio o hibernijskim misterijama, u kojima je neofit (kandidat za posvećenje) bio odvođen u neku vrstu svetišta, gdje su se nalazile dvije statue, izrazite, sugestivne snage. Jedna od statua, Sunčeva statua, bila je takva da, gdjegod bi neofit pritisnuo njezinu površinu, ista se vraćala u prvobitno stanje. Nakon što mu je dato ovo iskustvo, učenik bi bio odveden do druge, Mjesečeve, statue, koja bi zadržavala utisnuti joj oblik. Preko ovih dviju statua učenik bijaše vođen do objelodanjujućeg doživljaja stvarnosti Hrista.³ Ovo su besmislene stvari za moderne uši, ali u tim vremenima one su imale za posljedicu moćne doživljaje, koji, služeći kao vodič, podučavahu ljudsko biće o istinskoj prirodi čovječije egzistencije. Nepotrebno je isticati da ova iskustva ne uzimaju danas ovakav oblik, ali bez obzira na to ona postoje, nastavljajući da ukazuju na pravu prirodu čovjekovog života, služeći kao vodič. Preko takvih drevnih doživljaja, ljudsko biće je spoznavalo sebe, prepoznavajući zajednicu, sa svim bližnjima, u kojoj živi, na taj način doživljavajući božanstvo kao blagosiljanje, kao odgovor na ispravno ljudsko ponašanje. Sa gledišne tačke duhovne nauke, čovječanstvo je u ropstvu materijalističkih predstava o ljudskoj psihologiji, koja se nalazi u osnovi tržišne teorije, sa nji-

³ Vidjeti, na primjer: 7.-9. XII 1923., "Misterijsko znanje i misterijski centri"; 27. XII 1923., "Svjetska historija u svjetlu antropozofije"; 27. VIII 1924., "Kosmičko hrišćanstvo i Mihajlov impuls". Sve u izdanju Rudolf Steiner Press, London. (Djelimično, ili u cijelosti, prevedeno na sh. jezik u obliku skripti za internu upotrebu južnoslavenskih antropozofa i ostalih zainteresovanih za antropozofsku duhovnu znanost. – Prev.)

hovem snažnom sklonošću ka individualizmu i sugestijom da samozanimajuće količine u društvenom ishodu jesu zahvaljujući nekoj nevidljivoj ruci. Ako možemo napustiti ovakvo samousmjerenog gledanje, vidjeli bismo da je bazična struktura čovječije egzistencije nešto sasama različito od onoga što većina ljudi zamišlja.

Novac kao knjigovodstvo – jedan moderni put inicijacije

Iznesena tročlana ideja (dijagram) može, također, biti shvaćena u intimnoj povezanosti sa glavnim napomenama Rudolfa Štajnera u vezi sa idejom o tri vrste novca u savremenom ekonomskom životu.⁴ Ovdje, stim u vezi, ne možemo ići u detalje. Dovoljno je reći: čovjek može zadobiti osjećaj za to, znajući za Štajnerovo uvjerenje da bez ove ideje čovječanstvo ne bi iznašlo osnovu za moderni ekonomski život, kadar da zamijeni zlatni standard.

Otkrovenje Darovni novac Završni račun Centralno bankarstvo Stabilnost
--

Sunčana statua Kupovni novac Račun prihoda i rashoda Trgovina Realna ekonomija
--

Mjesečeva statua Zajmovni novac Saldo obrazac Finansije Novčana ekonomija

Tri vrste novca obično opisujemo kao: kupovni novac, zajmovni novac i darovni novac. Ali, ovu arhetipsku ideju također možemo razumjeti kao stvarnost iza savremenih metoda računovodstva, osobito treću stavku

⁴ "Economics", New Economy Publications, 1993., gl. XII.

u sva tri kvadrata dijagrama.⁵ Ovo izgleda, naravno, poput suhe figure, ali, kada čovjek razmotri ta tri različita iskustva, i shvati da je računovodstvo šireći univerzalni jezik, tada počinje osjećati da je u tome nečega daleko više no što su njegove oči prvobitno zapazile. Zaista, račun prihoda i rashoda, koji je na nuli na kraju svake godine, u apstraktnom obliku predstavlja iskustvo činjenja utisaka koji sam sebe uspostavlja. Saldo-obrazac, na kojem su rezultati godišnje aktivnosti, slično predstavlja otisak koji ostaje. Završni račun, pomoću kojega se odlučuje o raspodjeli kapitala, ili o čistom dobitku, predstavlja odgovor bogova.

Ista slika može biti upotrijebljena da pokaže suštinsku prirodu ekonomske prirode svijeta. U tom slučaju, Sunčana statua odgovara u punom stepenu čovjekovim ekonomskim aktivnostima, od trgovca đonovima do transnacionalne korporacije. U modernom govoru to je realna ekonomija. Mjesečeva statua stoji kao finansijska kopija tih aktivnosti, danas osobito snažno doživljavanih u vezi sa finansijskim tržištem. Ukratko – finansijska ekonomija. Odgovor bogova jeste centralno bankarstvo, premda ono slušalačkog, ne bankarskog oblika. Uloga modernog centralnog bankarstva jeste da promovira stabilnost oslušujući (otuda “slušalac”) neravnotežu u ekonomskom životu.

Zamisliva vjerovatnoća, koju si neko predočava, stoji iza prave prirode ljudskoga života, prirode novca, računovodstvenih tehnika, i ekonomska struktura svijeta ne može biti bez značaja za čovjekove poslove. Tom svjetlošću možemo organizovati ekonomski život u saglasju sa prirodom našega istinskoga bića i djelati tako ne samo na mikro i makroplanu već i na svim međutačkama. Ako je to tako – bilo da se zagledamo u dubine našega bića, u svrhu računovodstva ili u način na koji je svjetska ekonomija struktuirana – dolazimo do identične slike onda, ovo obećava da postane slikom što nas može izvesti iz naše otuđenosti u predjele sutrašnjice. Ovo je, bez potrebe da se ističe, veoma različita slika od one sa nevidljivom rukom...

Prijevod sa engleskog: Slobodan Žalica

⁵ “Money as Global Bookkeeping” u: *Neweconomy Magazine*, 7-8/1998.

